

Sabina Lazik-Wodarz
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Deficyty badań śląskoznawczych
Recenzja pracy zbiorowej
pod redakcją Marka S. Szczepańskiego,
Tomasza Nawrockiego, Andrzeja Niesporka,
Katowice, Wydawnictwo UŚ 2010

Pisanie i dyskutowanie na temat deficytów badań śląskoznawczych wydawać by się mogło zajęciem mało twórczym, tymczasem Profesor Marek S. Szczepański przekonuje nas, że jest wręcz przeciwnie, a troska o wydobywanie problemów, teorii i metod badawczych, które dotychczas w badaniach Śląska były z różnych względów pomijane, jest teraz potrzebne zdecydowanie bardziej niż kiedykolwiek wcześniej.

Recenzowana książka zawiera starannie opracowany zapis konferencji poświęconej deficytom badań śląskoznawczych. Dzięki Międzynarodowemu Centrum Studiów Śląskich (MCSS), które zostało utworzone przez Konferencję Rektorów Uniwersytetów Śląskich (KRUŚ), stało się możliwe gromadzenie wiedzy na temat funkcjonowania regionu i jego przeobrażeń. Powstanie Centrum umożliwia także integrację osób, które przejawiają naukowe zainteresowania historycznie pojmowanym Śląskiem. Celem MCSS jest inicjowanie, koordynowanie lub prowadzenie w sposób ciągły wspólnych interdyscyplinarnych badań śląskoznawczych, przedsięwzięć edukacyjnych, artystycznych i kulturalnych, uprawianych w podmiotach uczestniczących w KRUŚ oraz instytucjach partnerskich, w szczególności dotyczących problematyki ogólnos Śląskiej i transgranicznej. Konferencja, której zapis odnajdujemy na kartach prezentowanej publikacji, odbyła się 2 marca 2009 roku w Sali Sejmu Śląskiego w Katowicach. Było to już kolejne spotkanie poświęcone deficytom w badaniach dotyczących regionu śląskiego. Konferencja z założenia miała charakter interdyscyplinarny i poruszała problemy deficytów w różnych

dziedzinach wiedzy, poczynawszy od historii przez socjologię aż do studiów regionalnych.

Książka stanowi zbiór dziesięciu referatów wygłoszonych na tej konferencji przez wybitnych badaczy i znawców problematyki śląskiej, reprezentujących środowiska naukowe uniwersytetów z Ostrawy, Opawy, Wrocławia, Katowic oraz Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Politechniki Śląskiej i Państwowego Instytutu Naukowego — Instytutu Śląskiego w Opolu. Podczas konferencji dyskutowali oni o „białych plamach” w badaniach nad regionem, którego obszar określili w jego historycznych granicach — od niemieckiego Görlitz po czeski Krnov i Opawę.

Zbiór podzielono na trzy części. W części pierwszej zostały poruszone tematy związane z deficytami w kręgu podstawowych obligacji badawczych. W części drugiej przedstawiono głosy wyrażone podczas dyskusji na konferencji. Część trzecia z kolei zawiera identyfikację deficytów.

Pierwszą część książki otwiera słowo wprowadzające prof. dra hab. Marka Czaplińskiego, historyka z Uniwersytetu Wrocławskiego. Tekst ten jest próbą podsumowania opinii uczestników konferencji pt. *Śląskoznawcze deficyty badawcze nauk historycznych* z września 2007 roku. Profesor Czapliński przedstawia postulaty, które zostały zgłoszone na owej konferencji. Postulaty te dotyczyły zarówno różnych epok, jak i pewnych ważniejszych działów historii, np. historii gospodarczej, dziejów społecznych, historii Kościoła i religii. Autor podkreślił potrzebę pilnego zbadania w dziejach Śląska obszarów nauk społecznych, takich jak: archiwistyka, źródłoznawstwo, sfragistyka, numizmatyka, genealogia, dyplomatyka.

Niedostatki w czeskich badaniach historycznych Śląska są tematem artykułu prof. PhDr. Zdenka Jiráska. Profesor Jirásek przedstawia osiągnięcia czeskich badań historycznych Śląska, kładąc szczególnie duży nacisk na bardzo ważną rolę, jaką odgrywają wzajemne kontakty naukowe między czeskimi i polskimi instytucjami, mimo licznych zakłóceń podtrzymywane i przynoszące wymierne korzyści obu stronom. Obecnie czesko-polskie badania przeżywają dynamiczny rozwój i stanowią niepodważalną wartość.

Referaty prof. dr hab. Ewy Chojeckiej, prof. dra hab. Krzysztofa Bilińskiego, dr hab. Jolanty Tambor, dr hab. Janiny Hajduk-Nijakowskiej i innych autorów przedstawiają deficyt badań śląskoznawczych z perspektywy historii sztuki, literaturoznawstwa, współczesnej śląszczyzny, współczesnego folkloru śląskiego, badań regionalnych, geografii społeczno-ekonomicznej, socjologii, etnologii, nauk politycznych oraz architektury.

Profesor Ewa Chojecka w swoim referacie próbuje naświetlić kilka spraw związanych ze Śląskiem z pozycji historyka sztuki. Podejmuje próbę przyjrzenia się zagadnieniom deficytu przez pryzmat kultury artystycznej i sztuki śląskiej, które stanowią przedmiot aktualnie prowadzonych prac badawczych. Jako niezwykle ważną sprawę Autorka przedstawia przeprowadzenie inwentaryzacji substancji artystycznej XIX i XX wieku, która na obszarze Śląska ma wysoka rangę.

Kolejnym zagadnieniem związanym z historią sztuki na obszarze Śląska jest dorobek artystyczny, który powstał po II wojnie światowej. Referentka zwraca rów-

niez uwagę na obecność niesprecyzowanych kryteriów oceny zjawisk, funkcjonujących pod zbiorczym określeniem „sorealizm”, oraz nurtów nowoczesności, takich jak „informel” czy „nowa figuracja”, funkcjonująca także pod nazwą „ekspresyjny figuratywizm”.

Profesor Krzysztof Biliński z Uniwersytetu Wrocławskiego w referacie poświęconym deficytowi badań śląskoznawczych w zakresie literaturoznawstwa podkreśla, że nie ma do tej pory dobrej i nowoczesnej syntezy historyczno-literackiej. Jego zdaniem, *Dzieje piśmiennictwa śląskiego* autorstwa Wincentego Ogrodzińskiego z roku 1965 są niezadowolające w tej kwestii. Jak zaznacza Profesor, występuje pewne niebezpieczeństwo związane z badaniem literatury śląskiej sprzed 1989 roku, dotyczące ideologizacji literatury. Twierdzono wówczas, że literatura śląska powinna być rozpatrywana w kategoriach mniej lub bardziej zdefiniowanego regionalizmu i traktowano ją jako literaturę ludową. Przez ludowość rozumiano najniższe warstwy społeczne i sugerowano tym samym, że tylko taka jest literaturą szeroką, która trafiała do wszystkich.

Profesor Biliński przedstawia osiągnięcia literatury w poszczególnych epokach (od średniowiecza do Młodej Polski). Okres ten jest dość dobrze udokumentowany, wobec czego Autor wyraził nadzieję, że zapoczątkuje to próby związane z perspektywą całościowego ujęcia literatury na Śląsku w XIX i XX wieku.

W referacie *O potrzebie szerszych badań nad współczesną śląszczyzną* dr hab. Jolanta Tambor z Uniwersytetu Śląskiego zwraca uwagę na problemy językoznawstwa. Szczególny nacisk kładzie na potrzeby związane z opracowaniem słowników gwar śląskich. Takich opracowań potrzebują mieszkańcy Śląska: Ślązacy i nie-Ślązacy, ludzie, którzy interesują się Śląskiem, którzy zainteresowani są zachowaniem kultury, tradycji, którzy swój język, swoją mowę, etnoлект śląski uważają za ważny, istotny i niezbędny składnik tożsamości. Autorka zwraca także uwagę na braki w zakresie współczesnych badań socjolingwistycznych. Jej zdaniem, nadal brakuje szeroko zakrojonych badań statycznych, frekwencyjnych, które pokazałyby wiekowy zakres używania śląszczyzny.

Z kolei dr hab. Janina Hajduk-Nijakowska, folklorysta i kulturoznawca z Uniwersytetu Opolskiego, omawia deficyty w zakresie współczesnego folkloru śląskiego. Zwraca uwagę na to, co pozornie może wydawać się nieporozumieniem, że z powodu przeformatowania przedmiotu badań folklorystycznych można mówić o deficytach w tym zakresie. Obecnie należy rozpatrywać folklor w połączeniu z mediami. Autorka zwraca uwagę na to, że żyjemy w kulturze, w której informacjom, ideom i epistemologii formę nadaje telewizja, a nie słowo pisane.

W referacie dotyczącym deficytów w zakresie badań regionalnych nad Śląskiem prof. dr hab. Andrzej Klasik i dr hab. Florian Kuźnik z Akademii Ekonomicznej w Katowicach przytaczają koncepcję *regional science*. To właśnie na tej interdyscyplinarnej nauce o regionach należałoby oprzeć badania śląskoznawcze.

Koncepcja *regional science* powstała z dążenia do wszechstronnego i kompleksowego ujmowania zagadnień. Zgodnie z tą koncepcją specyfiki badań regionalnych należy upatrywać właśnie we współzależności i złożoności zjawisk społecznych, ekonomicznych, kulturalnych, politycznych itd. w powiązaniu z przestrzenią.

Poza szerokim ujmowaniem problematyki regionalnej duży nacisk położono na doskonaleniu metod analizy regionalnej. Nie chodzi tutaj tylko o wyjaśnienie historycznego przebiegu procesów wzrostu regionów albo ich stagnacji czy regresu, ale także o stworzenie podstaw teoretycznych polityki ekonomicznej prowadzonej zarówno przez władze centralne, jaki i regionalne.

Badania prowadzone w standardzie *regional science* prowadzone są w wielu ośrodkach naukowych Śląska. Są to głównie uczelnie wrocławskie, opolskie, katowickie i gliwickie, jak również instytuty badawcze.

Deficyt badań śląskoznawczych w zakresie geografii społeczno-ekonomicznej jest tematem szkicu prof. dra hab. Krystiana Heffnera z Akademii Ekonomicznej w Katowicach. Tekst można podzielić na trzy części. W pierwszej Autor charakteryzuje chronologicznie główne ośrodki naukowe zlokalizowane na Śląsku. Część druga obejmuje próbę zidentyfikowania głównych kierunków badawczych oraz ich znaczenia dla syntezy regionalnej. W części trzeciej przedstawione są tezy dotyczące deficytów kierunków badań geograficzno-ekonomicznych i przestrzennych podejmowanych w środowiskach naukowych Śląska.

Profesor Wojciech Świątkiewicz, socjolog z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, podsumował stan badań w zakresie socjologii. Jego zdaniem, mamy do czynienia z ogromnym deficytem badań socjologicznych, które w sposób intencjonalny podejmują wybrany problem socjologiczny, rozpatrując go w kontekście Śląska jako regionu tworzącego społeczno-kulturowe ramy, w których badane zagadnienie będzie analizowane. Brakuje badań szczegółowych w różnych dziedzinach oraz intencjonalnie przygotowywanych opracowań związanych z krytycznym omówieniem stanu badań, które współczesny problem Górnego Śląska ujmują w kontekście polskim i europejskim.

Profesor Irena Bukowska-Floreńska, etnolog z Uniwersytetu Śląskiego, w referacie *Stan i potrzeby etnologicznych badań śląskoznawczych* wskazuje, że badania śląskoznawcze związane z tradycyjną kulturą ludową są dziś prowadzone w działach etnograficznych muzeów śląskich, które kierują się doraźną potrzebą kolekcjonerstwa i opracowywania zbiorów, wystaw czy katalogów, a także prowadzą usługową działalność edukacyjną. Ma to bardzo duży wpływ na stan badań etnologicznych na Śląsku. Dzięki temu wiedza o tradycyjnej kulturze ludowej nie wymaga zbyt wielu uzupełnień. Zdaniem Autorki, należy mieć świadomość pewnych braków w dorobku badań śląskoznawczych, związanych np. z badaniami i publikacjami dotyczącymi społeczności i kultury mieszczańskiej.

Referat dr hab. Aleksandry Trzcielińskiej-Polus, politologa z Instytutu Śląskiego, dotyczy deficytu badań śląskoznawczych w zakresie nauk politycznych. Autorka zwraca uwagę na to, że Śląsk zarówno w przeszłości, jak i współcześnie odgrywał ważną rolę w polityce wewnętrznej i zagranicznej Polski. Śląsk był także niejednokrotnie przyczyną kontrowersji i rozgrywek politycznych na arenie wewnętrznej i międzynarodowej.

Za największe wyzwanie i deficyt w zakresie współczesnych politologicznych badań śląskoznawczych dr Trzcielińska-Polus uznaje deficyt w dziedzinie międzynarodowych stosunków gospodarczych.

Badania architektury na Śląsku w perspektywie architekturoznawstwa są tematem artykułu prof. dra hab. inż. arch. Andrzeja Niezabitowskiego z Politechniki Śląskiej. Autor postuluje powstanie nowej dyscypliny badawczej, której główną tematyką byłyby szeroko pojmowane interdyscyplinarne badania nad kształtowaniem przestrzeni architektonicznej. Jego zdaniem, zasadne byłoby rozważenie celowości stworzenia instytucji, która by te badania promowała i koordynowała.

Część druga książki zawiera teksty mgr Anny Czerner i dr Elżbiety Nieroby, dr hab. Urszuli Swadźby i Libora Martinka.

Anna Czerner i Elżbieta Nieroba akcentują cenne, lecz niedocenione korzyści z interdyscyplinarnego badania dziedzictwa kulturowego. Perspektywa socjologiczna jest szczególną propozycją spojrzenia na dziedzictwo kulturowe wskutek umieszczenia go w kontekście relacji społecznych oraz zmian cywilizacyjnych.

Dziedzictwo kulturowe oprócz znaczącej roli w procesach kształtowania tożsamości pełni kilka istotnych funkcji w kontekście rozwoju regionalnego. Z powodzeniem może być ono wykorzystywane w celach promocyjnych, jak również oddziaływać pozytywnie na rynek pracy.

Urszula Swadźba zwraca uwagę na obecność problemów społecznych, skupia się na tak charakterystycznych dla specyfiki Śląska rzeczach, jak praca, rodzina i religia, zaś Libor Martinek nakreśla perspektywy badawcze literatury i kultury mniejszości narodowej Czeskiego Śląska Cieszyńskiego (Zaolzia).

Trzecia część książki stanowi zapis dyskusji, która odbyła się na zakończenie konferencji. Oprócz autorów referatów głos zabrali: dr Ryszard Gładkiewicz z Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych, arcybiskup metropolita katowicki ks. dr Damian Zimoń, doc. dr hab. Wiesław Drobek z Instytutu Śląskiego w Opolu, prof. dr hab. Bogusław Wyderka z Uniwersytetu Opolskiego, prof. dr hab. Antoni Barciak, prof. dr hab. Grażyna Szewczyk, dr Adrian Cybula z Uniwersytetu Śląskiego oraz dr Teresa Sołdra-Gwóźdź z Instytutu Śląskiego w Opolu.

Deficyty badań śląskoznawczych to książka niezwykle potrzebna. Ukazuje najbardziej zaniedbane pola badawcze dostrzeżone w analizach śląskoznawczych. Podtrzymuje tradycję wielowymiarowych i wielodyscyplinarnych studiów nad Śląskiem. Stanowi na polskim rynku wydawniczym bardzo cenną pozycję dla wszystkich osób zajmujących się lub interesujących się Śląskiem. O ponadprzeciętnych walorach publikacji stanowią głównie: aktualność i ranga podjętej problematyki, skład zespołu autorskiego, poziom naukowy zaprezentowanych referatów, profesjonalna redakcja naukowa. Uznanie budzi interesująca treść poszczególnych tekstów. Recenzowana książka ma istotne walory poznawcze i dydaktyczne i tym celom może z powodzeniem służyć. Z pełnym przekonaniem można ją rekomendować czytelnikom zainteresowanym kwestią Śląska. Publikacja zachęca do refleksji nad stanem i przyszłością studiów śląskoznawczych. Redaktorzy naukowci przedstawili bardzo wyraźnie dyskusję nad problemami badań śląskoznawczych w XXI wieku. Dyskusja ta bowiem jest obecnie słabo zaakcentowana. Wydaje się więc, że powinniśmy to zaproszenie do dyskusji przyjąć, ot choćby w formie polemicznej recenzji.